

บทที่ 1

บทนำและวัตถุประสงค์

1.1 หลักการและเหตุผล

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ได้ดำเนินการส่งเสริมอาชีพเพื่อทดแทนการปลูกฝิ่นในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงขุนตั้นน้อย ซึ่งตั้งอยู่บ้านขุนตั้นน้อย หมู่ 6 ตำบลแม่ตั้น อำเภอมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ มีสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน มีความลาดชันมาก มีความสูง 1,201 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีสภาพอากาศหนาวเย็น ครอบคลุมพื้นที่ 19 หย่อมบ้าน 686 ครัวเรือน ประชากร 3,386 ราย และยังคงมีการลักลอบปลูกฝิ่นในพื้นที่ เกษตรกรชนเผ่ากะเหรี่ยงดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวนาและข้าวไร่ มีรายได้จากการปลูกกาแฟอาราบิก้าที่ สวพส. ได้ส่งเสริมเป็นพืชทางเลือกทดแทนการปลูกฝิ่น ซึ่งเริ่มให้ผลผลิตในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา และรายได้เสริมเล็กน้อยจากงานหัตถกรรม แต่ชุมชนบ้านขุนตั้นน้อยก็ยังประสบปัญหาข้าวไม่พอเพียงต่อการบริโภค และต้องตัดไม้แผ้วถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ในระบบไร่หมุนเวียนเป็นประจำทุกปีซึ่งให้ผลผลิตไม่แน่นอน เพราะพื้นที่ลาดชันทำให้เกิดการชะล้างหน้าดินสูง ในขณะเดียวกันเกษตรกรยังขาดทักษะการผลิตกาแฟให้ได้คุณภาพมาตรฐานเดียวกันของทั้งชุมชน ท่ามกลางสถานการณ์ผลผลิตกาแฟจากประเทศเพื่อนบ้านที่จะเข้ามาแข่งขันกับกาแฟไทยได้โดยเสรีภายใต้การเปิดประชาคมอาเซียน อย่างไรก็ตาม ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านขุนตั้นน้อย ยังคงวิธีการรักษาป่าอนุรักษ์ที่อยู่รอบชุมชนและเป็นแหล่งกำเนิดของทรัพยากรน้ำ พืชท้องถิ่น และพืชสมุนไพรที่หลากหลาย ไว้ได้อย่างสมบูรณ์

การดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาพื้นที่ปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืน ระยะที่ 1 ประกอบด้วย 4 ยุทธศาสตร์ คือ 1) การพัฒนาอาชีพและการตลาด 2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาสังคม 3) การพัฒนากระบวนการชุมชนเพื่อแก้ปัญหาหายสาบสูญ และ 4) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดำเนินโครงการฯ ในระยะที่ 1 มุ่งสร้างความเชื่อมั่นให้เกษตรกรในการรับการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเพิ่มผลผลิตข้าว และสร้างรายได้ของครัวเรือนด้วยพืชทดแทนฝิ่น คือ กาแฟ พืชตระกูลถั่ว ให้เห็นผลเชิงประจักษ์เพื่อให้เกิดแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพาะปลูกและลดการปลูกฝิ่น พร้อมทั้งส่งเสริมการปลูกพืชผักและการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือน ในส่วนของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งเสริมการปลูกหญ้าแฝก ปลูกป่าและกำหนดขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์ และการสร้างฝายชะลอน้ำ

ผลการประเมินโครงการฯ ระยะที่ 1 พบว่า พื้นที่ปลูกฝิ่นในฤดูการปลูกปี 2552/2553 มีจำนวน 754.18 ไร่ ลดลงเหลือ 522.79 ไร่ ในฤดูการปลูกปี 2554/2555 คิดเป็นร้อยละ 30 (สำนักงาน ปปส. และสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง, 2555) อย่างไรก็ตาม แม้พื้นที่ปลูกฝิ่นลดลงแต่จำเป็นต้องพัฒนาเศรษฐกิจครัวเรือนให้มีความมั่นคงในด้านผลผลิตข้าวที่เพียงพอในการบริโภค และการตลาดของผลผลิตกาแฟที่เป็นพืชทางเลือกทดแทนฝิ่นที่มีผลผลิตเพิ่มขึ้นจาก 2,380 กิโลกรัม (กะลา) ในปี 2555/2556 เป็น 3,060 กิโลกรัม (กะลา) ประกอบกับแรงกดดันจากภายนอกที่จะเผชิญในอนาคต เช่น ผลกระทบของการเปิดเสรีการค้า (FTA) ทั้งในระดับภูมิภาคอาเซียนและข้อตกลงระดับทวิภาคีกับประเทศคู่ค้าที่สำคัญ การแปรปรวนของภูมิอากาศที่อาจส่งผลกระทบต่อผลผลิตเกษตรบนพื้นที่สูง ระดับการศึกษาของเกษตรกร และความแตกต่างของวัฒนธรรมชุมชนชาวเขา จากรายงานโครงการวิจัยและประเมินผลหมู่บ้าน/ชุมชนที่มีปัญหาการปลูกฝิ่นซ้ำซาก: พื้นที่โครงการขยายผล

โครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาการปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืน (2552) พบว่า ปี พ.ศ. 2552 ชุมชนมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย 23,112 บาท/ครัวเรือน/ปี และจากการสำรวจ ในปี พ.ศ. 2558 พบว่า ชุมชนมีรายได้ครัวเรือนเฉลี่ย เท่ากับ 28,741 บาท/ครัวเรือน/ปี ตามลำดับ ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2552 คิดเป็นร้อยละ 24.36

ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2559 โครงการวิจัยนี้จึงได้กำหนดวิธีการศึกษาในลักษณะการวิจัยเพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ (Area-Based Research Program) ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงขุนตื้นน้อย มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาชุดความรู้และนวัตกรรมด้านการเกษตรและการอนุรักษ์นิเวศป่าต้นน้ำโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของภูมิสังคมชุมชนกะเหรี่ยง ในการพัฒนารายได้และความมั่นคงด้านอาหารของครัวเรือนภายใต้ระบบการใช้ทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ และความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนที่อาศัยอยู่ในแหล่งต้นน้ำอย่างยั่งยืน โดยมีแนวทางการวิจัย ประกอบด้วย การทดสอบเทคโนโลยีการเพาะปลูกพืชทางเลือกที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร การศึกษาการอนุรักษ์ ป่าไม้ และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืนของชุมชนบนพื้นที่สูง โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการวิจัยหาทางแก้ไขร่วมกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อทดสอบเทคโนโลยีการเพาะปลูกพืชทางเลือกที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่เกษตรกร
- 2) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ ป่าไม้ และใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรและพืชท้องถิ่นโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน
- 3) เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืนของชุมชนบนพื้นที่สูง